

HARIS CERIĆ DINA SIJAMHODŽIĆ-NADAREVIĆ AHMED ČOLIĆ

Poželjne osobine nastavnika vjeronauke

Haris Cerić

redovni profesor, Fakultet
političkih nauka Univerziteta u
Sarajevu
haris.ceric@fpm.unsa.ba

Dina Sijamhodžić-Nadarević

vanredni profesor, Fakultet
islamskih nauka
Univerziteta u Sarajevu
dina.sijamhodzic-nadarevic@
fin.unsa.ba

Ahmed Čolić

viši asistent, Fakultet islamskih
nauka Univerziteta u Sarajevu
ahmed.colic@fin.unsa.ba

Originalni naučni rad

Primljeno: 29. 07. 2023.
Prihvaćeno: 20. 09. 2023.

Ključne riječi

poželjne osobine nastavnika,
islamska vjeronauka, nastava,
percepcije studenata

Sažetak

U ovom radu predstavljeni su rezultati istraživanja o studentskoj percepciji poželjnih osobina nastavnika islamske vjeronauke, zasnovanoj na njihovom iskustvu vjeronaučne nastave iz osnovne i(li) srednje škole. Anketni upitnik konstruiran za potrebe istraživanja primijenjen je na prigodnom uzorku studenata nekoliko fakulteta Univerziteta u Sarajevu i jednog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Ovo istraživanje je propitivalo u kojoj mjeri se nastava vjeronauke u osnovnoj i srednjoj školi pokazala važnom za suočavanje sa svakodnevnim životnim problemima i izazovima, da li se nastavnici vjeronauke doživljavaju kao životni uzori, te koje su to osobine koje bi nastavnici vjeronauke trebali imati.

Haris Cerić
Dina Sijamhodžić-Nadarević
Ahmed Čolić

حارس تسيريتش
دينا صيامهوجيتش - ندارفيتش
أحمد تشوليتش

Desirable Traits of Religious Education Teachers

صفات مدرسي التربية
الدينية المرغوب فيها

Keywords:

desirable traits of teachers, Islamic religious education, instructions, students' perceptions

الكلمات المفتاحية:

صفات المدرسين المرغوب فيها، التربية الإسلامية، التدريس، إدراكات الطلاب

Abstract:

This paper presents the results of a study on student perceptions of desirable traits in Islamic religious education teachers, based on their experiences with religious education classes in primary and/or secondary schools. A survey questionnaire designed for the research was administered to a convenience sample of students from several faculties at Sarajevo University and one faculty at the University of Tuzla. The research aimed to explore the extent to which religious education in primary and secondary schools has proven valuable in addressing everyday life problems and challenges. Additionally, it investigated whether religious education teachers are perceived as role models and identified the specific traits that students believe religious education teachers should possess.

الملخص:

عُرِضَتْ فِي هَذَا الْبَحْثِ نَتَائِجُ دَرَاةِ إِدْرَاكِ الطَّلَابِ لِلصِّفَاتِ الْمَرْغُوبِ فِيهَا عِنْدَ مَدْرَسِي التَّرْبِيَةِ الْإِسْلَامِيَةِ الْمَعْتَمَدِ عَلَى خِبْرَاتِهِمْ فِي تَدْرِيسِ التَّرْبِيَةِ الدِّينِيَةِ فِي الْمَدَارِسِ الْإِبْتَدَائِيَّةِ وَالثَّانَوِيَّةِ. وَاسْتِمَارَةَ الْاسْتِفْتَاءِ الْمَرْكَّبَةَ لِحَاجَاتِ الدِّرَاةِ تَمَّ تَطْبِيقُهَا عَلَى عَيِّنَةٍ مَنَاسِبَةٍ مِنْ طُلَّابِ عِدَّةِ كَلِيَّاتِ جَامِعَةِ سَرَايِفُو وَكَلِيَّةِ تَابِعَةٍ لِجَامِعَةِ تُوْزَلَا. وَكَانَتْ هَذِهِ الدِّرَاةُ تَفْحَصُ إِلَى أَيِّ مَدَى كَانَتْ التَّرْبِيَةُ الدِّينِيَةُ فِي الْمَدَارِسِ الْإِبْتَدَائِيَّةِ وَالثَّانَوِيَّةِ مَهْمَةً لِمُوَاجَهَةِ الْمَشْكَلَاتِ وَالتَّحَدِّيَّاتِ الْحَيَاتِيَّةِ الْيَوْمِيَّةِ، وَهَلْ يُنْظَرُ إِلَى مَدْرَسِي التَّرْبِيَةِ الدِّينِيَةِ كَالنَّمَاذِجِ فِي الْحَيَاةِ، وَمَا هِيَ الصِّفَاتُ الَّتِي يَجِبُ عَلَى مَدْرَسِي التَّرْبِيَةِ الدِّينِيَةِ الْإِتِّصَافِ بِهَا.

Uvod

Jedna od bitnih pretpostavki religijskog odgoja i obrazovanja učenika/djece jeste upravo ličnost religijskog odgajatelja i nastavnika, odnosno njegove osobine, karakteristike i kompetencije. Odgajatelj/nastavnik vodi i organizira odgojni proces, prati i unapređuje razvoj djeteta, potiče i stimulira njegove interese, organizira prostor i odgojnu atmosferu, komunicira s djetetom, individualno pristupa svakom djetetu, uvažava njegovu prirodu, podržava cjelovitost njegovog razvoja, te ostvaruje zadatke religijskog odgoja. (Stevanović, 2001) S obzirom da bi odgajatelj i(li) nastavnik trebao biti model i uzor učenicima, te da personificira cjelokupni odgojno-obrazovni proces, važno je istaknuti osobine, karakteristike i kompetencije koje treba posjedovati.

Najbolji primjer osobina i karakteristika islamskog religijskog odgajatelja pronalazimo u ličnosti poslanika Muhammeda, a.s., koji je najbolji odgojni uzor, model i ideal kojem svi odgajatelji trebaju težiti. Allah, dž.š., kaže: *Vi u Allahovom Poslaniku imate divan uzor za onoga koji se nada Allahovoj milosti i nagradi na onome svijetu, i koji često Allaha spominje* (El-Ahzab, 21).¹ El-Gazali u djelu *Ejjuhel-veled*² ističe kako je poziv religijskih odgajatelja *“samo nastavak poziva Božjeg Poslanika”*, te bi stoga kod sebe trebali razvijati njihove osobine i karakteristike ličnosti. Poslanik, a.s., jeste odgajatelj koji je poučavao samo dobru, kako riječima, tako i djelima. Allah, dž.š., ga je opisao kao osobu na najvišem stepenu morala, odnosno osobu s najljepšim osobinama: (...) jer ti si (o Muhammede), *zaista, najljepše čudi* (El-Kalem, 4). Njega su krasile lijepe osobine i vrline, od kojih Ebu Gudde (2003) ističe sljedeće: rječitost, logičnost, blagost u postupanju, učtivost u pokazivanju, velikodušnost, širokogrudnost, milosrdnost,

1 U radu je korišten Korkutov prijevod značenja kur'anskih ajeta.

2 Ebu Hamid el-Gazali (umro 1111. godine) napisao je kratko djelo *Ejjuhel-veled* koje je Husein Đozo preveo pod naslovom *Mladiću!* Prijevod djela je objavljen u Tuzli u izdavaštvu Muftijstva tuzlanskog. Dostupno je na: <https://bosnamuslimmedia.wordpress.com/2008/04/05/ejjuhel-veled-mladicu-ebu-hamid-el-gazali-pdf/>.

mudrost, suosjećajnost, dobročinstvo, opreznost, pažljivost, oštroumnost i ljubaznost.

Poslanik, a.s., bio je uvijek smiren, vedrog lica i otvoren za interakciju s drugima. Krasile su ga iskrenost i čestitost zbog kojih je bio voljen i cijenjen i prije preuzimanja poslaničke misije. Druge ljude je uvijek prihvatao onakvima kakvi jesu, a pridobijao ih je svojom pažnjom i naklonošću koju im je ukazivao. Njegove riječi i postupci su bili iskreni, dobro promišljeni i dalekovidni. Bio je čvrst, postojan i izdržljiv u nedaćama, problemima i izazovnim situacijama. Blagost i dostojanstvo su krasili svako njegovo djelo, a srdio se samo kada je bilo povrijeđeno Allahovo, dž.š., pravo ili učinjena nepravda drugome. Opraštao je kad god je za to imao priliku, a tome svjedoči i slučaj prilikom oslobođenja Mekke, kada je onima koji su mu zadali najviše nedaća i bola rekao: *Kazat ću vam ono što je Jusuf, a.s., kazao svojoj braći: 'Ja vas sada neću koriti! Allah će vam oprostiti, od milostivih, On je najmilostiviji!'*³ Poslanik, a.s., trudio se da u svakoj situaciji olakša, te ukaže milost i pomoć ljudima, što je preporučivao i drugim ljudima.

Ugledajući se na Poslanika, a.s., kao uzornog i idealnog religijskog odgajatelja, El-Gazali (2005) je izdvojio temeljne osobine, karakteristike i pravila koje bi trebao posjedovati i prema kojima bi trebao postupati svaki odgajatelj. Na prvom mjestu, odgajatelj bi trebao iskazivati ljubaznost i simpatije prema odgajanicima. Poslanik, a.s., rekao: *Moj odnos prema vama je kao odnos roditelja prema svojoj djeci.*⁴ Na osnovu toga, on bi trebao biti suosjećajan prema djeci, te se odnositi prema njima kao prema vlastitoj porodici. On bi trebao težiti da svako dijete bude na odgovarajućem razvojnem nivou, te voditi računa o individualnim sposobnostima učenika. Poslanik, a.s., rekao je: *Nama, odabranom društvu poslanika, Allah, dž.š., je naredio da se u komuniciranju sa ljudima spustimo na njihov nivo i da im*

3 *En-Nesaijev Es-Sunenul-kubra: Tumačenje Kur'ana, Sura "El-Isra'", O Allahovim riječima: "Došla je istina, a nestalo je laži", br. 11262.*

4 *Ebu Davudov Sunen, br. 8.*

govorimo tako da to može shvatiti njihov intelekt.⁵ Također, odgajatelj bi trebao suptilno i bez prijekora raditi na odstranjivanju loših osobina djece, te praktimirati i živjeti prema onome čemu odgaja, kako bi njegovo odgojno djelovanje imalo jači autoritet i integritet. Allah, dž.š., upozorava: *Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate, vi koji Knjigu učite? Zar se opametiti nećete?* (El-Bekare, 44) Prema tome, ukoliko religijski odgajatelj pri sebi nema ono čemu poziva i odgaja, za očekivati je da njegovo odgojno djelovanje neće ostvariti željeni rezultat.

Osim navedenih osobina, Ulvan (2014) ističe da religijskog odgajatelja trebaju krasiti i sljedeće: iskrenost u odnosu prema Allahu, dž.š., i odgajanicima, bogobožnost, učenost i stručnost, blagost u postupanju i odgovornost. Također, religijski odgajatelj treba osjećati dominantnu sreću u prsima koja će ga poticati na pozitivnu orijentaciju, potom želju da unapređuje sebe i svoj pedagoški odnos, kao i poštovanje prema djeci, zatim predanost, strpljivost i dosljednost, pravednost, preciznost, jasnoću izražavanja i motiviranost. (Filipović, 2003) Neophodno je da religijski odgajatelj ima razvijenu intrapersonalnu i interpersonalnu inteligenciju, odnosno da razumijeva vlastite i tuđe emocije, kako bi bio u stanju kritički procjenjivati svoja i tuđa stanja i postupke. Također, on treba biti u stanju upravljati i kontrolirati vlastitim emocijama, razvijati samomotivaciju i motivaciju djece, te ispravno primjenjivati socijalne vještine. (Relja, 2017) Sve navedene osobine objedinjene su u životnoj praksi Poslanika, a.s., koji predstavlja idealnog uzora. Ukoliko religijski odgajatelj usvoji navedene osobine i karakteristike te djetetu pristupi u skladu s njegovom prirodom, za očekivati je da će pozitivan odgojni rezultat biti dosta izvjesniji. Naravno, on će zavisiti i od pristupa, metoda i oblika religijskog odgojnog djelovanja, odnosno od samog načina odgajanja.

5 Ebu Davudov Sunen, br. 4842.

U općoj pedagoškoj i didaktičkoj literaturi intenzivno se piše i istražuje tema o poželjnim osobinama nastavnika. Kyriacou (1995) smatra da savremeni nastavnik treba da bude:

- samouvjeren, srdačan i ljubazan,
- profesionalan,
- poticajan,
- pokretljiv,
- sa smislom za humor,
- da više uspostavlja kontakt očima sa učenicima,
- da ima jasno propisana pravila,
- da se nameće svojim autoritetom.

Dobar nastavnik prema Gordonu (1998) je:

- miran, spokojan, uvijek dobro raspoložen, nikad ne gubi pribranost i nikad ne pokazuje snažna osjećanja,
- nema preduvjerenja i predrasude: glupa djeca, pametna djeca, djevojčice, dječaci, konfesija, ime – svi su oni isti do-brom nastavniku; on ne pravi razlike među imenima ni spolovima,
- može sakriti svoja osjećanja od učenika i on to čini,
- na isti način prihvata sve učenike; dobar nastavnik nikada nema omiljene učenike u razredu,
- osigurava da radna sredina uvijek bude zanimljiva, stimu-lativna i slobodna, ali u svako doba tiha i uredna,
- dosljedan je, ne zaboravlja, ne mijenja raspoloženja i ne pravi greške,
- zna odgovore i mudriji je od učenika,
- podržava druge kolege nastavnike.

Metodologija istraživanja

Predmet, cilj i zadaci

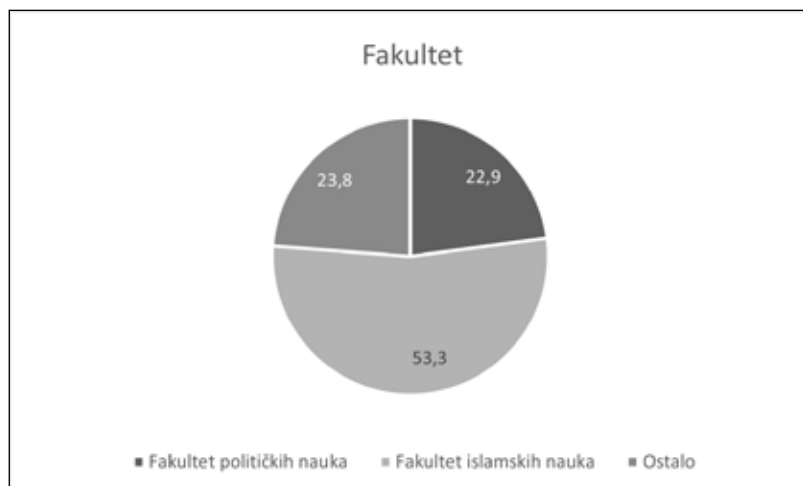
Predmet istraživanja su poželjne osobine nastavnika islamske vjeronauke na temelju studentske percepcije poželjnih osobina nastavnika vjeronauke, zasnovanoj na njihovom iskustvu vje-ronaučne nastave iz osnovne i(li) srednje škole.

Temeljni cilj istraživanja je propitati u kojoj mjeri se nastava vjeronauke u osnovnoj i srednjoj školi pokazala važnom za suočavanje sa svakodnevnim životnim problemima i izazovima, da li se nastavnici vjeronauke doživljavaju kao životni uzori, te koje su to osobine koje bi nastavnici vjeronauke trebali imati.

Na temelju postavljenog cilja konstruiran je anketni upitnik za potrebe istraživanja i primijenjen je na prigodnom uzorku studenata nekoliko fakulteta Univerziteta u Sarajevu (UNSA) i jednog fakulteta Univerziteta u Tuzli (UNTZ).

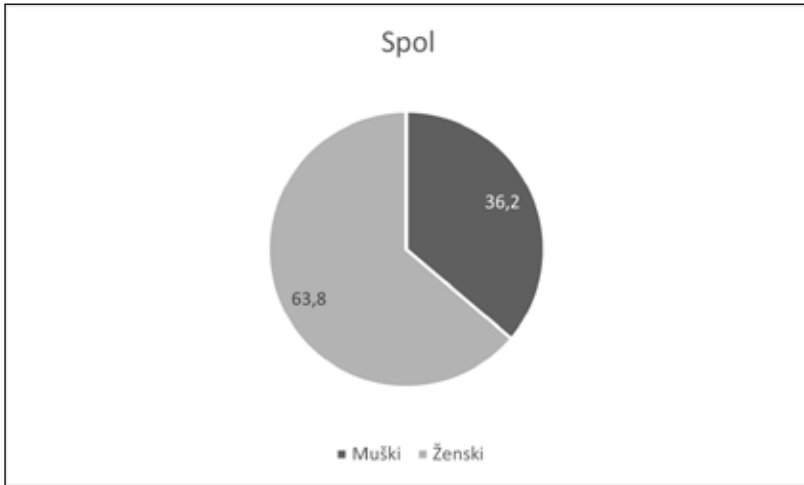
Ispitanici

Ispitanici u ovome istraživanju bili su studenti društveno-humanističkih studija sa UNSA i UNTZ. Istraživanjem je obuhvaćen uzorak od 105 studenata, pri čemu je 53,3 % ispitanika sa Fakulteta islamskih nauka, 22,8 % sa Fakulteta političkih nauka, te 23,8 % sa Pedagoškog fakulteta, ALU i Filozofskog fakulteta u Tuzli.



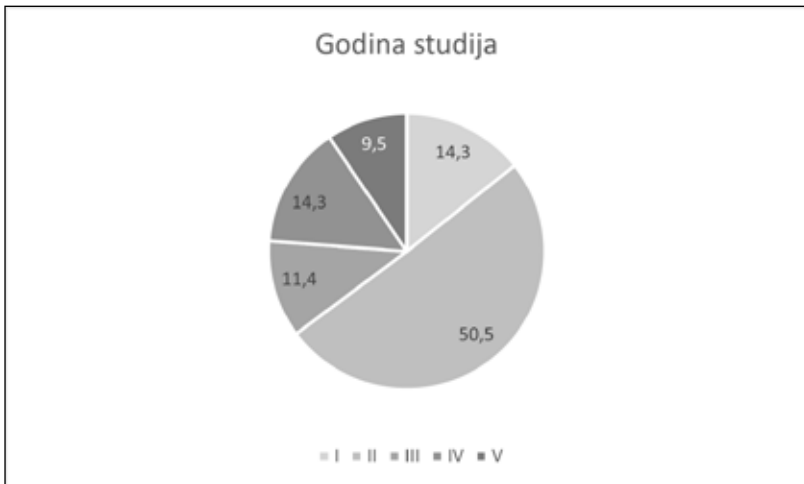
Graf 1: *Ukupan broj ispitanika*

Od ukupnog uzorka od 105 ispitanika, 63,8 % je ženskog spola, dok je 36,2 % muškog spola. Ova diskrepancija u zastupljenosti spolova može se objasniti time da i neka druga istraživanja ukazuju na tendenciju da se na tercijarni nivo školovanja češće odlučuju djevojke nego muškarci.



Graf 2: Prikaz uzorka ispitanika prema spolu

U uzorku istraživanja zastupljeni su studenti sa svih pet godina studija. Tako, unutar odabranih fakulteta, ispitano je 14,3 % studenata prve godine, 50,5 % studenata druge godine, 11,4 % studenata treće godine, 14,3 % studenata četvrte godine i 9,5 % studenata pete godine.



Graf 3: Prikaz uzorka ispitanika godini studija

Instrument

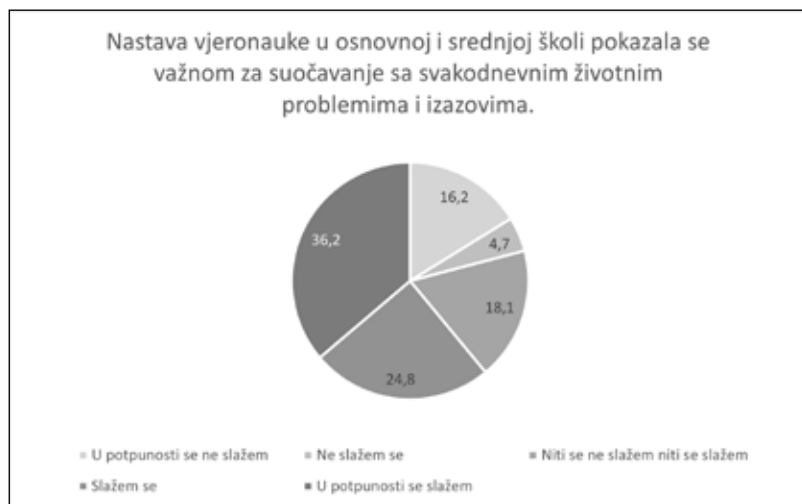
Za potrebe istraživanja konstruiran je anketni upitnik, koji se, osim sociodemografskih varijabli poput spola, godine studija, fakulteta na kojem ispitanici studiraju, sastojao od svega četiri pitanja.

Na dva pitanja ispitanici su odgovarali putem petostepene Likertove skale od intenziteta “u potpunosti se ne slažem” do “u potpunosti se slažem”.

Treće pitanje se odnosilo na to da ispitanici rangiraju prema važnosti ponuđene osobine nastavnika vjeronauke na način da pridruže svakoj navedenoj osobini brojčanu vrijednost od 1 do 10. Ocjena 1 je za najvažniju, a ocjena 10 za najmanje važnu osobinu.

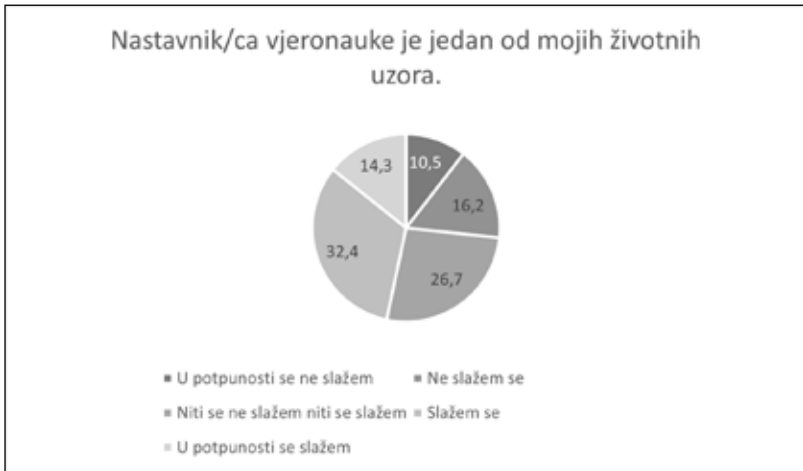
Četvrto pitanje je bilo otvorenog tipa – ispitanici su mogli navesti koje su to po njihovom mišljenju poželjne osobine nastavnika vjeronauke koje nisu pomenute u prethodnom pitanju.

Rezultati istraživanja



Graf 4: Odgovori studenata u pogledu utjecaja nastave vjeronauke u osnovnoj i srednjoj školi za suočavanje sa svakodnevnim životnim problemima i izazovima

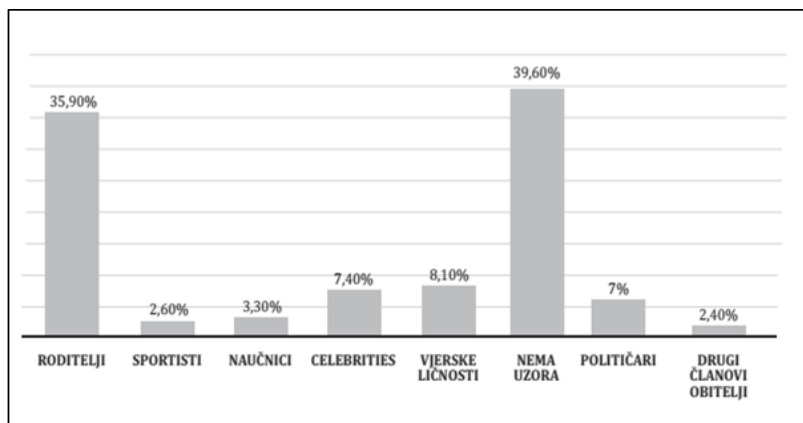
Kako je vidljivo iz odgovora na ovo pitanje, čak 61 % ispitanika smatra da se nastava vjeronauke u osnovnoj i srednjoj školi pokazala važnom za suočavanje sa svakodnevnim životnim problemima i izazovima. S druge strane, 21 % ispitanika smatra da nastava vjeronauke ne doprinosi tome.



Graf 5: Odgovori studenata u pogledu pitanja životnog uzora nastavnika islamske vjeronauke

Blizu polovine ispitanika, njih 46,7 % smatra nastavnike vjeronauke životnim uzorima, dok ih 26,7 % ne percipira na taj način. Uočljivo je ovdje da je u istom procentu, 26,7 % i onih ispitanika koji su neodlučni po tom pitanju.

U kontekstu razmatranja nastavnika vjeronauke kao životnih uzora, navodimo i rezultate jednog istraživanja koje je provedeno o obilježjima kulture mladih (Alić, Cerić i Habibović, 2018). Radi se o istraživanju koje je obuhvatalo veći uzorak od 457 ispitanika, studenata Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Zenici, sa ukupno devet fakulteta koji pokrivaju tehničke, prirodne, društvene i humanističke nauke i u kojem je bilo cilj da se utvrdi stil i način života prisutni unutar studentske populacije. Između ostaloga, u okviru istraživanja ispitanicima je bila ostavljena mogućnost da navedu koji su to njihovi uzori u životu.



Graf 6: Percepcija životnih uzora prema rezultatima istraživanja o obilježjima kulture mladih (Alić, Cerić, i Habibović, 2018)

Kako je vidljivo iz grafikona, najveći procenat studenata navodi kako nemaju uzore (39,60 %), što je alarmantan podatak; na drugom mjestu po procentu odgovora su roditelji kao uzori (35,90 %), a na trećem su vjerske ličnosti (8,10 %). No, odmah iza vjerskih ličnosti, sa približnim procentom odgovora su celebrities (7,40 %).

U sljedećem pitanju, kako je pomenuto, ispitanici su trebali rangirati ponuđene osobine nastavnika vjeronauke prema važnosti. Riječ je o deset osobina za koje smatramo da bi trebale karakterizirati sve nastavnike, a naročito nastavnike vjeronauke. Ovdje posebno izdvajamo sljedeće osobine specifične za nastavnike vjeronauke: poznavanje religijskog sadržaja, prakticiranje i življenje vjere, djelovanje primjerom, senzibilitet prema ljudima i zajednici, te sposobnost razumijevanja i prihvaćanja različitosti.

Ispitanici su rangirali te osobine na sljedeći način:

- poznavanje religijskog sadržaja,
- prezentacijske vještine,
- senzibilitet prema ljudima i zajednici,
- interpersonalne vještine, empatija i strpljivost,
- sposobnost razumijevanja i prihvaćanja različitosti,
- pedagoško-psihološke kompetencije,
- prakticiranje i življenje vjere,

- djelovanje primjerom,
- objektivnost i pravednost u ocjenjivanju,
- smisao za humor.

Što se tiče zadnjeg, otvorenog pitanja, tu je bilo uistinu zanimljivih odgovora, od kojih izdvajamo sljedeće:

“Bitno mi je da vjeroučitelj može približiti vjeru današnjem načinu života, a da opet primjeri ostanu u okvirima vjere i ne mijenjaju njenu suštinu. Bitno je da svoja lična vjerovanja i uvjerenja ne miješa sa istinskim i prvobitnim postulatima vjere. Bitno mi je da stvara u učenicima osjećaj potrebe vjere u njihovim životima, ali isto tako i da ih kroz to uči da drugi imaju pravo na drugačije vjerovanje. Bitna mi je interakciju u toku nastave, da u obzir uzima mišljenje učenika, da i pored osnovnog gradiva, priča o svakodnevnim stvarima i stavovima vjere.”

“Voljela bih da se više organizuju neka druženja, radionice gdje bi kroz upoznavanje, razmjenu mišljenja i iskustava, djeci bilo lakše razumijevanje vjere. Isto tako, da se organizuju međureligijska druženja, seminari, zajedničke posjete (...) I ono najbitnije da djecu nauče razlici između religijske i etničke pripadnosti ili bilo kojoj drugoj podjeli, koja proizvodi netrpeljivosti (...) Voljela bih da vjeroučitelji promijene pristup predavanju predmeta vjeronauka, da to ne bude suhoparno pričanje i tzv. bubanje od strane učenika.”

“Važno je da vjeroučitelj u predavanju ne unosi subjektivne stavove i mišljenja, koja će kod mlade populacije izmijeniti percepciju ‘dozvoljenog’ i ‘zabranjenog’ unutar vjere! Takav način može samo ‘izvrnuti’ stvarne vrijednosti bilo koje vjere. Također, bilo bi lijepo da vjeroučitelj/ica poznaje i druge religije kako bi djeci približila mogućnosti življenja u multikulturalnom društvu.”

“Vjeroučitelji su osobe koje nas upućuju na pravi put, lekcijama pa i primjerima iz svakodnevnog života. Iz mog iskustva iz osnovne i srednje škole, to su bile osobe kojima je zaista stalo da prenesu svoje znanje i upućivali nas na dobro i da budemo prije svega dobre osobe. Naravno poslije roditelja.”

“Vjeroučitelj mora da bude prije svega otvoren za sva pitanja i da objašnjava i neke stvari koje se često spominju a nisu u udžbeniku.”

Zaključak

Iako istraživanje nije obavljeno na velikom uzorku ispitanika, smatramo da dobijeni odgovori mogu poslužiti kao dobre smjernice za svakodnevni rad nastavnika vjeronauke. Evidentno je da se nastavnike vjeronauke percipira kao životne uzore, a da se vjeronaučna nastava doživljava kao korisna za suočavanje sa svakodnevnim životnim problemima i izazovima. Također, i iz rangiranja ponuđenih osobina nastavnika vjeronauke i otvorenih odgovora, da se zaključiti koje osobine učenici naročito cijene kod nastavnika vjeronauke. Dakako, bilo bi interesantno provesti ovo istraživanje na jednom većem uzorku ispitanika. Naposljetku, završit ćemo rad sa citatom kineskog filozofa Lao Cea, koji upravo naglašava važnost uzora u odgoju i obrazovanju, odnosno snagu djelovanja primjerom, koju bi svaki nastavnik vjeronauke koji svoj poziv doživljava kao misiju trebao imati na umu: "Ne predaje učitelj ono što želi, ne predaje učitelj ono što zna, učitelj predaje ono što jest."

Literatura

- Alić, A., Cerić, H., Habibović, S. (2018). *Obilježja kulture mladih – istraživanja i osvrti*. Sarajevo: Centar za napredne studije.
- Ebu Gudde, A. (2003). *Poslanik kao učitelj i njegovi metodi u podučavanju*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- El-Gazali, E. H. (2005). *Preporod islamskih nauka*. Sarajevo: Libris.
- El-Gazali, E. H. (bez godine izdanja). *Ejjuhel-veled*. Tuzla: Muftijstvo tuzlansko.
- Filipović, I. (2003). *Kako biti bolji roditelj*, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Plavi telefon.
- Gordon, T. (1998). *Kako biti uspješan nastavnik*. Beograd: Kreativni centar.
- Kyriacou, C. (1995). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
- Relja, J. (2017). *Individualni rad s učenicima*. Zagreb: Ljevak.
- Stevanović, M. (2001). *Predškolska pedagogija 2*. Tuzla: R&S.
- Ulvan, A. N. (2014). *Odgov djece u islamu*. Bužim: Ilum doo.

